

Türkiye’de Dolaysız ve Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi

Ebru Karaş¹

Özet

Gelirin adil dağılımı sosyal refah açısından oldukça önemli bir konudur. Piyasa koşulları altında oluşan gelir dağılımı genellikle toplum tarafından arzulanan dağılımdan farklılaşmaktadır. Bu nedenle gelir, devlet tarafından yeniden dağıtımına tabi tutulmaktadır. İkincil gelir dağılımı olarak ifade edilen bu süreçte, devletin en önemli politika aracı vergilerdir. Vergilerin özellikleri ve türleri, gelir dağılımı üzerindeki etkilerini farklılaştırmaktadır. Teorik olarak, gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergiler gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etkiye sahipken; harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler gelir dağılımını olumsuz etkileyebilmektedir. Çalışma, Türkiye’de 1994-2023 yılları arasında dolaysız ve dolaylı vergiler ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Analizde Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Sınır Testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgular, uzun dönemde dolaysız vergilerin gelir dağılımı üzerinde pozitif bir etkiye, dolaylı vergilerin ise negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak kısa dönemde hem dolaysız hem de dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde negatif etkileri olduğu tespit edilmiştir.

1. GİRİŞ

Kavramsal açıdan gelir, üretim faktörlerinin üretim zincirine girmesi sonucunda ortaya çıkan çıktıyı ifade etmektedir (Noyan ve Özpençe, 2023: 132). Günümüz ekonomilerinde sermaye, emek, doğal kaynak ve müteşebbis olmak üzere dört temel üretim faktörü söz konusudur. Gelir bu üretim faktörlerini çıktısı olarak kabul edilen ücret, faiz, rant ve karlar toplamından oluşmaktadır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2019: 415). Üretim faktörlerinin üretim süreci dahil olması sonucunda ortaya çıkan gelir, bölüşüme konu olmaktadır. Bu bölüşüm bireyler ya da üretim faktörleri arasında olabilmekte ve bu

1 Usak University, ebru.cilli@usak.edu.tr (ORCID: 0000-0003-0625-3722)

durum gelir dağılımı olarak ifade edilmektedir (Türk, 1992: 297). Piyasa koşullarında gerçekleşen bu gelir dağılımı ekonomik birimlerin sahip olduğu üretim faktörü düzeyine ve bunları üretim sürecine dahil etme kabiliyetine göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle ekonomik birimler üretim faktör miktarı ve bunları üretim sürecine dahil etme derecesine bağlı olarak katma değerden yani gelirden pay almaktadır (Tokathıoğlu ve Selen, 2019: 410). Bu nedenle piyasa ekonomisinde gelir dağılımını belirleyen unsur faktörlerin satış fiyatıdır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 74). Piyasada faktör fiyatlarına bağlı olarak gelişen bu dağılıma birincil gelir dağılımı denilmektedir. Birincil gelir dağılımı yukarıda da bahsedildiği üzere faktör donanımı ve bu faktörlerin fiyatlarından hareketle herhangi bir devlet müdahalesi olmadan gerçekleşmektedir (Sevük ve Bozgeyik, 2024: 7). Dolayısıyla birincil gelir dağılımı herhangi bir adalet ilkesinin uygulanmasından kaynaklanmamakta, yalnızca arz ve talep güçlerinden hareketle gerçekleşmektedir. Bu nedenle piyasa sistemi, gelir ve yaşam standartlarında eşitsiz bir dağılıma yol açabilir ya da mevcut gelir dağılımı toplumun adil veya hakkaniyetli olarak gördüğü şeyle uyumlu olmayabilir (Sandmo, 1998: 17-18; Musgrave ve Musgrave, 1989: 9-10).

Klasik iktisadi yaklaşımın savunucuları düzgün işleyen ve tam rekabet piyasasının koşullarını taşıyan piyasa ekonomilerinde her üretim faktörünün geliri, üretime katkısını yansıttığı için bu pay adil kabul edilmektedir. Ancak günümüz piyasalarında ideal koşullar geçerli değildir. Nitekim toplumda üretim faktörüne sahip olmayan ve/veya üretim faktörüne sahip olsa da bunu üretim sürecine dahil edemeyen kimselerde söz konusudur. Bu durum bazı kimselerin ekonomide yaratılan katma değerden bazılarına göre daha az ya da hiç pay alamamasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte eğitim düzeyi, politik kararlar, bölgesel farklılıklar da gelir dağılımının adil bir şekilde dağılıp dağılmamasını etkileyebilmektedir (Noyan ve Özpençe, 2023: 132). Bir ülkede toplumsal barışın, ekonomik istikrarın ve sürdürülebilir kalkınmanı gerçekleştirebilmesi için gelirin adil dağılımı büyük önem arz etmektedir. Nitekim sosyal devlet anlayışıyla birlikte adil gelir dağılımı toplumsal hedefler arasında yer alan ve sosyal refahı etkileyen önemli bir unsurlardan biridir (Akdoğan, 2011: 490). Çünkü bir toplumda gelir dağılımının çarpık olması veya daha eşitlikçi olması, politika önerilerin sosyal refah üzerindeki etkisini değiştirebilmektedir (Samanta ve Cerf, 2009: 29-30). Bu kapsamda özellikle 1929 ekonomik buhranından sonraki süreçte gelir dağılımında adaletin sağlanması devletin temel fonksiyonlarında biri olarak görülmeye başlanmıştır (Sandmo, 1998: 17-18). Devlet gelir dağılımında adaleti sağlayabilmek adına maliye politikaları aracılığıyla geliri yeniden dağıtma fonksiyonunu üstlenmiştir. İkincil gelir dağılımı olarak adlandırılan

bu dağılım ile gelir, toplum, bireyler ve üretim faktörleri arasından yeniden dağıtımına konu olmaktadır (Sevük ve Bozgeyik, 2024: 7).

Devlet tarafında gelirin yeniden dağıtılmasında en önemli araçlardan biri vergilerdir. Vergiler devletin en önemli finansman kaynağı olmasının yanı sıra makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde en etkili maliye politikası araçlarından biridir. Bu kapsamda devlet gelir dağılımını iyileştirirken vergileri bir mali araç olarak kullanmaktadır. Vergilerin gelir dağılımında adaleti sağlaması noktasında işlevsel olması için, genellikle üst gelir gruplarından ve ağırlıklı olarak gelir ve servet üzerinden alınması gerekmektedir. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler olarak nitelendirilmekte ve bireylerin ödeme gücünü dikkate alan subjektif vergiler içerisinde yer almaktadır. Özellikle artan oranlı tarifeler gibi uygulamalar bireylerin ödeme gücünü dikkate alan vergiler toplumda düşük gelir ile yüksek gelir arasında vergi yükünün ağırlıklı olarak yüksek gelirler üzerinde kalmasını sağlamaktadır (Sevük ve Bozgeyik, 2024: 27). Yüksek gelirli bireylerin artan oranlı vergilendirilmeyle düşük gelirli hanelere sağlanan sübvansiyonları birleştiren bir vergi transfer programı gelir dağılımında adaletin sağlanmasında önem arz etmektedir. Özellikle düşük gelirli hanelere fayda sağlayan kamu konutları gibi kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılan artan oranlı vergiler oldukça işlevsel kabul edilmektedir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 11). Burada amaç vergi sonrası kullanılabilir gelirindeki azalmanın düşük gelirli bireylere nazaran yüksek gelirli bireylerde daha fazla olmasıdır. Böylelikle vergi sonrası gelir vergi öncesine göre daha adil kılınmış olmaktadır. Vergi sistemleri içerisinde yer alan vergiler açısından artan oranlı tarifelerin en etkili şekilde uygulandığı vergi türü gelir vergisidir (Edizdoğan, Çelikkaya, 2010: 89-90). Bu yüzden gelir üzerinden alınan dolaysız vergiler hem vergilerin hem de gelirin adil dağılmasında en etkili araçlardan biridir. Dolaylı vergiler içerisinde yer alan harcama vergileri noktasında ise devlet yüksek gelir gruplarının tükettikleri mala daha yüksek oranda vergi koyarak gelir dağılımını etkilemeye çalışmaktadır (Savaşan, 2022:375). Buna rağmen harcama üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımına etkisi oldukça zayıftır. KDV, ÖTV gibi satın alınan mal ve hizmetin içerisine dahil edilen dolaylı vergiler bireylerin gelirine göre farklılaşmadığı (genellikle düz oranlı olması sebebiyle) için gelir dağılımında adaletin sağlanmasında olumlu etki meydana getirmemektedir. Bu nedenle günümüzde uzun vadede gelirin yeniden dağıtılmasında dolaysız vergiler dolaylı vergilere göre daha çok tercih edilmektedir (Saez, 2004: 503). Burada önemli olan, toplam vergi gelirleri içerisindeki dolaysız ve dolaylı vergilerin payıdır. Toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payının artması gelir dağılımını iyileştirirken, dolaylı vergilerin payının artması gelir dağılımını

kötüleştirmektedir (Akşehirli, 2024: 403). Ancak bazı durumlarda vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payı, dolaylı vergilere nazaran daha az olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileridir. Özellikle gelir veya kurum kazançları üzerinden alınan vergilerin neden olabileceği ikame etkileri bu tür vergilerin oranlarının düşük tutulmasına veya muafiyet ve istisnaların kapsamının geniş olmasına neden olabilmektedir. Çünkü gelir ve kurum kazancı üzerinden alınan vergilerde oranlarının düşük olması, elde edilen kazançları yeni yatırımlara kanalize edebilmesine ve dolayısıyla ekonomik büyümede olumlu etki meydana getirmesini sağlayabilmektedir (Karaş, 2022: 96). Özellikle 1980’li yıllarda yenide benimsenen liberal politikalar dolaysız vergilerin yatırım ve tasarruf üzerindeki etkilerine dikkat çekerek bu tür vergilerin oranların yüksek olmasının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğine vurgu yapmıştır. Bu nedenle bu yıllardan itibaren birçok ülkenin vergi sistemleri dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir yapıya bürünmüştür (Özden vd., 2023: 86).

Bir toplumda gelir eşitliğinin ölçülmesinde farklı yöntemler bulunmakla birlikte en yaygın kullanılan yöntem Lorenz eğrisidir. Lorenz eğrisi, gelirin mutlak eşit dağılımını dikkate alarak fiili dağılımda ortaya çıkan sapmaya göre bir toplumdaki gelir dağılımının niteliği hakkında çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır (Karaş, 2021: 236). Lorenz eğrisi Türkiye’de de kullanılan en önemli ölçütlerden biridir (Sevük ve Bozgeyik, 2024: 17). Lorenz eğrisinin yatay ekseninde en düşük gelirliden en yüksek gelirliye doğru dizilmiş tüketici birimlerinin yüzdesi kümülatif olarak yer almaktadır. Dikey ekseninde ise toplam gelir kümülatif yüzdelere şeklinde yer almaktadır. Orijinden 45° bir açıyla çizilen doğru mutlak eşitlik doğrusudur. Bu eğri üzerindeki her noktada tüketici birimlerin yüzdesi toplam gelirin yüzdesine eşittir. Ekonomide yer alan tüketici birimlerinin gelirden aldıkların payın yüzdesinden hareketle mevcut gelir dağılımı eğrisi oluşturulmaktadır. Bu eğri 45° derecelik eğriye ne kadar yakın olursa gelir dağılımında eşitlik o denli sağlanmış olmaktadır (Türk, 1992: 295). Lorenz eğrisi ile gösterilen gelir dağılımı farklılıkları üzerinden hesaplanan gini katsayısı gelir dağılımının bireyler arasında ne kadar eşit dağıldığını göstermektedir. 0 ile 1 arasında bir orana sahip olan gini katsayısı sıfıra ne kadar yaklaşırsa, gelir o kadar eşit dağılmaktadır. Gini katsayısı genellikle vergi öncesi ve sonrası gelir dağılımları için hesaplanabilir. Bu hesaplama vergilerin gelir eşitsizliğini azaltma işlevini yerine getirip getirmediğinin göstergesidir. Eğer gini katsayısı vergi sonrası gelir dağılımı için daha düşükse, vergiler gelir eşitsizliğini azaltma işlevini yerine getirmiş demektir (Hyman, 2011: 475).

Çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de gelir dağılımında adaletin sağlanması önemli makroekonomik hedefler arasında yer almaktadır.

Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak Türkiye’de maliye politikaları gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye ekonomik yapısı gereği gerek ulusal gerekse küresel krizlerden etkilenmektedir. Özellikle küresel finansal kriz sonrasında alınan tedbirler ve uygulanan kısa vadeli mali politikalar alt gelir gruplarını olumsuz etkileyerek gelir eşitsizliğini daha da arttırmıştır. Türkiye’de gelir dağılımı istatistikleri 2002 yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu tarafından düzenli olarak yayınlanmaktadır (Sevük ve Bozgeyik, 2024: 28). Tablo 1’de yıllar itibariyle Türkiye’de gini katsayıları ve P80/P20 oranına yer verilmektedir. Bu oran toplumda milli gelirden en çok pay alan %20’lik kesimin aldığı payın en düşük pay alan %20’sinin aldığı paya oranını ifade etmektedir. Bu oran gelirden pay alan iki uç arasında geliri dağılımında kaç kat fark olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Gelir Dağılımına Yönelik Göstergeleri

Yıllar	Gini Katsayısı	P80/P20 Oranı
2011	0,40	8,0
2012	0,41	8,0
2013	0,40	7,7
2014	0,39	7,4
2015	0,40	7,6
2016	0,41	7,7
2017	0,42	7,5
2018	0,42	7,8
2019	0,42	7,4
2020	0,40	8,0
2021	0,40	7,6
2022	0,41	7,9
2023	0,42	7,9
2024	0,41	7,7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Gelir Dağılımı Göstergeleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1>, Standardized World Income Inequality Database, <https://fsolt.org/swiid/>.

Tablo 1’e göre gini katsayısı yıllar itibariyle yaklaşık 0,40 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oran 2014 yılında gerileyerek sonra tekrar artmıştır. 2022 yılı itibariyle ise Türkiye’de gelir eşitsizliği önceki yıllara göre arttığı görülmektedir. Dolayısıyla gini katsayısı Türkiye’de kısa bir düşüş göstermiş olsa da, genel olarak 0,40-0,42 arasında dalgalanarak gelir eşitsizliğinin

sürdüğünü göstermektedir. Yıllar itibariyle P80/P20 oranına bakıldığında bu oran 7,4 ile 8,0 arasında dalgalı bir seyir izlemektedir. Buna göre Türkiye’de en yüksek %20’nin en yoksul %20’ye göre 8 kat daha fazla gelir elde ettiği dönemler olmuştur.

Tablo 1’de verilen bilgilerde de görüldüğü üzere Türkiye’de gelir grupları arasındaki makas oldukça açıktır. Dolayısıyla gelirin adil dağılımını sağlayacak politikaların uygulanması önem arz etmektedir. Bu noktada Türkiye’deki vergi politikaları ve uygulamalarının gelir dağılımını iyileştirici güce sahip olması sosyal refah açısından beklenen bir durumdur. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de vergi gelirleri içinde dolaylı vergiler ağırlıklı bir paya sahiptir. Bu durum vergilerin gelir dağılımı üzerindeki iyileştirici bir etki meydana getirmesine engel teşkil edebilmektedir. Çalışmada Türkiye’de 1994-2023 yılları arasında dolaysız ve dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde etkisi Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Sınır Testi yöntemi aracılığıyla incelenmiştir. ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin yanında kısa dönemli ilişkilerinde raporlanmasına imkan vermektedir. Çalışmanın ilk kısmında teorik bilgilere yer verilmiş olup, ikinci kısmında bu alanda yapılan çalışmalara yönelik yazın taramasına değinilmiştir. Üçüncü kısmında çalışmada yer verilen model ve yöntemle ilişkin bilgiler üzerinde durulmuştur. Dördüncü kısımda ise elde edilen bulgular raporlanmıştır. Son olarak sonuç kısmında elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dolaysız ve dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerine yönelik ele alınan çalışmanın bu kısmında ilgili konu özelinde literatürde yer alan bazı çalışmaların sonuçlarına yer verilmektedir. Maliye politikası araçları ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi doğrudan veya dolaylı yoldan literatürde birçok araştırmacının çalışma alanına girmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar içerisinde sadece vergi özelinde veya kamu harcamaları özelinde gelir dağılımı ile olan ilişkiyi ölçen çalışmalara veya her iki mali aracın gelir dağılımı üzerinde etkisi ölçen çalışmalara rastlanılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında özellikle vergi ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yoğunlaşan çalışmalara yer verilmekle birlikte vergi ve harcamaların birlikte etkisini ölçen bazı çalışmalara da yer verilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalara yer verilirken ülke grupları ve Türkiye özelinde yapılan çalışmalar noktasında sınıflandırılma yapılmıştır.

Martinez-Vazquez vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, 150 ülkenin yer aldığı bir panelde 1970-2006 döneminde vergi ve kamu harcamalarının

gelir dağılımına etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, gelir ve kurumlar vergisinin gelir eşitsizliğini azalttığı, genel ve özel tüketim vergileri ile gümrük vergilerinin gelir eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir. Harcama tarafında ise, eğitim, sağlık, sosyal refaha yönelik veya konut desteği gibi kamu harcamalarına ayrılan payların daha yüksek olmasının gelir dağılımını iyileştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Balseven ve Tuğcu (2017) çalışmasında 1990-2014 dönemi için 17 gelişmekte olan ve 30 gelişmiş ülkede, vergi ve transferlerin gelir dağılımına etkisini araştırmıştır. Bulgulara göre, gelişmekte olan ülkelerde vergiler gelir dağılımını iyileştirirken, gelişmiş ülkelerde sosyal yardımlar gelir dağılımını iyileştirmektedir. Bununla birlikte, büyüme gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını kötüleştirirken, büyüme ve enflasyon gelişmiş ülkelerde gelir dağılımını iyileştirmektedir. Obaretin vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada, 1981-2014 yılları arasında elde edilen veriler kullanılarak Nijerya’da vergileme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki incelenmiştir. En küçük kareler yönteminin kullanıldığı çalışmada ilgili dönemde Nijerya’da vergi sistemi ve gelir dağılımı değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Nijerya’da vergilerin gelir dağılımında adaletin sağlanmasında etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Martorano (2018) çalışmasında, 18 Latin Amerika ülkesinde 1990-2015 yılları arasında vergilerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre özellikle dolaysız vergi olarak nitelendirilen gelir vergilerinin gelir eşitsizliğini azaltıcı etki meydana getirdiği bulunmuştur. Bulut vd. (2019) çalışmasında 2000-2015 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde mali araçlarının gelir dağılımına etkisi panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Ele alınan tüm ülkelerde kamu harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici, vergilerin ise bozucu etkilere sahip olduğu bulunmuştur. Hayrullahoğlu ve Tüzün (2020), Türkiye ve seçilmiş OECD ülkelerinde vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini 2002-2019 dönemi için Panel ARDL yöntemiyle araştırmıştır. Analiz sonucunda vergi gelirlerinin GSYH içindeki payının artmasının gelir eşitsizliğini azalttığı bulunmuştur. Eser ve Genç (2020) çalışmasında, 1990-2017 yılları arasında OECD ülkelerinde gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımına etkisini araştırmıştır. Gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımını iyileştirici yönde etkilediğine ilişkin bulgular tespit edilmiştir. Çevik (2021) çalışmasında, 24 OECD üyesi ülkenin 2004-2017 yılları arasındaki verilerinden hareketle, vergiler ve kamu harcamaları ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ulaşılan bulgularda gelir, servet vergileri, kamu harcamaları ve büyüme değişkenlerinin gelir dağılımı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Dolaylı vergiler, işsizlik, enflasyon ve nüfus artış hızındaki artışın gelir dağılımını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tabar (2023) çalışmasında, 2008-2018 döneminde 30

OECD ülkesine ait verilerle dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir eşitsizliğine etkilerini panel veri yöntemi yardımıyla incelemiştir. Analiz sonucunda, gelir dağılımında dolaylı vergilerin olumsuz etki, dolaysız vergilerin ise olumlu etki meydana getirdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Demirgil (2018) Türkiye özelinde yaptığı çalışmada 1980-2014 dönemi verilerini kullanarak vergiler ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yöntemiyle analiz etmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda vergiler ile gelir dağılımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuçlara göre dolaylı vergi oranındaki artışların gini katsayısını arttırırken, dolaysız vergi oranındaki artışların gini katsayısını azalttığı tespit edilmiştir. Teyyare ve Sayaner (2018) çalışmasında, 1990-2016 yılları arasında Türkiye’de mali araçlar ile kurumsal kalite faktörünün gelir dağılımına etkisi En Küçük Kareler Yöntemi aracılığıyla incelenmiştir. Bu kapsamda vergiler, kamu harcamaları ile kurumsal kalite düzeyinde meydana gelen artışların gelir dağılımındaki eşitsizliği azalttığı, kamu borçlanmasındaki artışların ise gelir dağılımında eşitsizliği arttırdığı bulunmuştur. Günel (2019), 1987-2016 döneminde Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımına etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara, dolaylı ve dolaysız vergiler ile gelir dağılımı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı, dolaylı vergilerin gelir dağılımını negatif, dolaysız vergilerin ise gelir dağılımını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Savrul ve Taşkın (2020) çalışmasında, vergi gelirlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisini 2006-2018 dönemi verileri kullanılarak Kernel regresyon yöntemiyle araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de ilgili dönemde dolaylı vergiler gelir dağılımını negatif etkilerken, dolaysız vergiler olumlu etkilemektedir. Özden vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada 1992-2021 dönemlerinde Türkiye’de dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde etkisi olup olmadığı ARDL sınır testi yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışmada dolaylı vergilerdeki artışın gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Akşehirli (2024) çalışmasında Türkiye’de 2006-2023 dönemi için vergiler ve gelir dağılımı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre ilgili dönemde Türkiye’de dolaylı ile dolaysız vergilerden gelir dağılımına yönelik tek taraflı bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koç vd. (2024) çalışmasında, 2002-2022 döneminde Türkiye ekonomisinde farklı vergi türleri ve gelir dağılımı arasındaki ilişkileri Markov rejim değiştirme analizi yöntemiyle incelemiştir. Analiz sonuçları, çalışmanın kapsadığı dönemde dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde olumlu, beyana dayalı vergiler gelir dağılımını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Karagöz (2024), Türkiye’de gelir üzerinden alınan vergilerin gelir eşitsizliğine etkisi dinamik ARDL modelinden faydalananak analiz etmiştir. Elde edilen bulgular uzun dönemde gelir vergisi ve gelir

dağılımı üzerinde etkili olmadığını, kısa dönemde ise gelir vergisinin gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ancak bu etki gelir dağılımını bozucu niteliktedir. Yani çalışmada kısa dönemde gelir vergileri gelir dağılımındaki bozukluğu arttırıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde özellikle vergileme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yoğunlaşan çalışmaların genelinde elde edilen bulgular teorik beklentiyi destekler nitelikte iken bazı çalışmalarda elde edilen bulgular teorik beklentiler ile çelişebilmektedir. Yazın taramasında yer verilen çalışmalarda elde edilen bulgulardaki farklılıklar zaman, örnekleme veya yöntemden kaynaklı olabilmektedir.

3.METODOLOJİ

3.1.Verİ Setİ ve Model

Çalışmada yıllık verilerden hareketle Türkiye’de 1994-2023 döneminde dolaysız ve dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda literatürde yer alan çalışmalar referans alınarak aşağıdaki model oluşturulmuştur.

$$gini_t = \beta_0 + \beta_1 dolaysız_t + \beta_2 dolaylı_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde yer alan gini; vergi sonrası gelir dağılımını, dolaysız; dolaysız vergilerin GSYH’ye payını, dolaylı; dolaylı vergilerin GSYH’ye payını, β ; ilgili terimlerin katsayısını, t; zaman aralığını ifade etmektedir. Gini’ye ait veriler SWIID veri tabanından, dolaysız ve dolaylı vergilerin GSYH’ye payına ait veriler OECD veri tabanından alınmıştır. Çalışmada ele alınan verilere ait istatistiki bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Değişkenlere Yönelik İstatistiki Bilgiler (1994-2023)

Değişkenler	Göz.	Ort.	Std. Sap.	Min.	Mak.
Gini	30	0.409833	0.830489	39.70000	42.40000
Dolaysız/GSYH (%)	30	5.550186	0.524611	4.507626	6.792445
Dolaylı/GSYH (%)	30	9.987049	1.707022	5.992715	12.34699

Tablo 2’de yer alan verilere göre Türkiye’de gini katsayısı ele alınan dönem için ortalama 0.40 oranındadır. Bilindiği üzere bu katsayı 0 ve 1 arasında bir değer sahip olmakta ve bu değer 1’e doğru yaklaştığında eşitsizlik artmaktadır. Türkiye için bakıldığında bu katsayı gelir dağılımının uzun dönemde orta düzeyde eşitsiz bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye’de üst gelir grubu alt gelir grubuna kıyasla gelirden daha fazla bir pay almaktadır. Bu durumda Türkiye’de gelir eşitsizliği yapısal bir sorun olarak varlığını

sürdürmektedir. Dolaysız vergilerin GSYH içerisinde payının yıllar itibariyle ortalaması %5.5 iken GSYH içerisinde dolaylı vergilerin payı ise ortalama %9.9’dur. Bu oranlar Türkiye’de vergi sistemi dolaylı vergiler ağırlıklı olduğunun bir sonucu olarak yorumlanabilir. Türkiye’de GSYH içerisinde veya toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin diğer vergilere göre daha fazla paya sahip olması vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından oldukça önemlidir. Çalışmanın teorik kısmında da bahsedildiği üzere gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergiler vergilemede adaletin sağlanmasında en etkili vergilerdir. Dolaylı vergiler ise sahip olduğu özelliklerden hareketle (düz oranlı tarife, objektif vergi gibi) gelir dağılımında bozucu etki meydana getirebilmektedir. Türk vergi sisteminde de dolaysız vergilerin dolaylı vergilerden daha düşük payda olması vergilerin gelir dağılımında iyileştirici etkisini azaltabilmektedir.

3.2.Yöntem

Çalışmada oluşturulan modeldeki değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığının belirlenebilmesi için eşbütünleşme testlerinden faydalanılmaktadır. Geleneksel eşbütünleşme testlerinde temel koşul değişkenlerin hepsinin aynı derecede durağan olmasıdır. Pesaran ve Shin (1995) ile Pesaran vd. (2001) tarafından oluşturulan ARDL sınır testi, değişkenlerin aynı veya farklı derecelerde durağan olup olmadığına bakmaksızın değişkenler arasındaki uzun dönemli korelasyonu belirlemektedir (Sharifi-Renani, 2008: 4). Aynı zamanda ARDL sınır testi en küçük kareler yönteminden hareket etmekte ve küçük bir örneklemin olduğu çalışmalara da uygulanabilmektedir (Çelikay, 2017: 177). Bu gibi avantajlara sahip olan bu testin ilk aşamasını Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modelinin (UECM) tahmin edilmesi oluşturmaktadır (Özbay ve Korkmaz, 2024: 138). Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli, değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönem ilişkisiyi test etmektedir. Çalışmada oluşturulan modele yönelik eşbütünleşme denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\Delta gini_t = \beta_0 + \beta_1 gini_{t-1} + \beta_2 dolaysiz_{t-1} + \beta_3 dolayli_{t-1} + \sum_{i=1}^m \delta_1 \Delta gini_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_2 \Delta dolaysiz_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 \Delta dolayli_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklemden yer alan $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ katsayıları uzun dönem etkilerini, $\delta_1, \delta_2, \delta_3$ katsayıları ise kısa dönem etkilerini, t zaman aralığını, Δ ilgili değişkenlerin fark operatörlerini, ε ise hata terimini ifade etmektedir. ARDL sınır testinde h_0 ; hipotezi değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur, h_1 ; hipotezi ise değişkenler arasında eşbütünleşme vardır şeklinde kurulmaktadır. Model oluşturulduktan sonra uygun gecikme kriteri Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwartz Bilgi Kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir. Çalışmada Akaike bilgi kriterinden hareketle

uygun gecikme uzunluğu bulunmuştur. Daha sonra değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi için Wald testinden hareketle F istatistik değeri hesaplanmaktadır. Bulunan F istatistik değeri Pesaran vd. (2001) tarafından belirtilen kritik değerlerle karşılaştırılarak, F istatistik değeri üst kritik değerlerden büyükse boş hipotez reddedilerek, eşbütünleşik ilişkinin var olduğu kabul edilmektedir. Tam tersi durumda, yani F istatistik değeri alt kritik değerden küçük ise boş hipotez kabul edilmekte ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Alt veya üst kritik değerlerin kullanılmasında belirleyici olan birim kök testi sonuçlarıdır. Şayet modeldeki her değişken düzeyde durağan ise F istatistiği alt kritik değerle karşılaştırılır, birinci farkında durağan olan değişkenler söz konusu olduğunda üst kritik değer dikkate alınarak karşılaştırma yapılmaktadır (Özbay ve Korkmaz, 2024: 138). Eşbütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra modelde hesaplanan kısa ve uzun dönem parametreleri yorumlanmaktadır. Son olarak modelin geçerliliğinin test edilmesi amacıyla otokorelasyon, değişen varyans, normallik testi, Ramsey Reset testi, CUSUM ve CUSUM Square testleri uygulanmaktadır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra modele ait hesaplanan uzun ve kısa dönem parametreler yorumlanmaktadır. ARDL modelinde uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için oluşturulan uzun ve kısa dönem modelleri aşağıda yer almaktadır.

$$gini_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \delta_1 gini_{t-i} + \sum_{i=0}^l \delta_2 dolaysiz_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 dolayli_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta gini_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \delta_1 \Delta gini_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_2 \Delta dolaysiz_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 \Delta dolayli_{t-i} + \beta ECM_{t-1} \quad (4)$$

4 numaralı denklemde yer alan ECM, hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir. ECM katsayısı kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların, uzun dönemde dengeye gelebilmesi için geçmesi gereken zamanı ifade etmektedir. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin yorumlanabilmesi için ECM istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması gerekmektedir.

4.BULGULAR

Değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin tespitinden önce değişkenlerin hangi derecede durağan olduğunun birim kök testleri aracılığıyla belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada değişkenlerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinden faydalanılmıştır. İlgili testte boş hipotez

serilerde birim kök olduğunu, yani serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotez ise serilerde birim kök olmadığını diğer bir deyişle serilerin durağan olduğunu söylemektedir. ADF birim kök testi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değerler		Birinci Farkları		Sonuç
	t-istatistiği	Ola. Değ.	t-istatistiği	Ola. Değ.	
gini	-2,1273	0,2361	-2,8777	0,0649	I(1)
dolaysız	-4.4861	0.0015			I(0)
dolaylı	-2.6261	0.1007	-4.9619	0.0004	I(1)

Tablo 3’teki birim kök testi sonuçlarına göre dolaysız vergi değişkeninin düzey değerinde boş hipotez reddedilerek, serinin birim kök içermediği dolayısıyla düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelde yer alan gini ve dolaylı vergi değişkeninin düzey değerlerinde boş hipotez reddedilememiş olup, serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdiği tespit edilmiştir. Serilerin durağan hale gelebilmesi için birinci farkları alınmıştır. Gini ve dolaylı vergi değişkeninin birinci farklarında elde edilen değerlerle boş hipotez reddedilerek serilerin durağan olduğu belirlenmiştir. Modelde yer alan değişkenlerin durağanlık testlerinin yapılmasından sonra modelin tahmin aşamasına geçilerek en uygun gecikme kriteri belirlenmiştir. Akaike bilgi kriterine göre en uygun gecikme sayısı otomatik olarak belirlenmiş ve tahmin edilecek en uygun model ARDL (3,2,4) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uygun ARDL modeli belirlendikten sonra değişkenleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı test edilmiş olup, sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

K (Tahminci)	F İstatistiği	Krt. Değ. %1		Krt. Değ. %5	
		Alt Snr. I(0)	Üst Snr. I(1)	Alt Snr. I(0)	Üst Snr. I(1)
2	6.794822	5.15	6.36	3.79	4.85

Tablo 4’teki sonuçlara göre %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde elde edilen F istatistik değerinin üst kritik değerden yüksek olması, boş hipotezinin reddedilmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Uzun dönemli ilişkinin varlığı kısa dönemli ilişkilerin tespit edilme aşamasına geçilmesini sağlamaktadır.

Kısa dönemli ilişkinin tespitinden önce uzun dönemde var olan ilişkin katsayıları ve varsayım testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4’de sunulmaktadır.

Tablo 5: Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Test Sonuçları

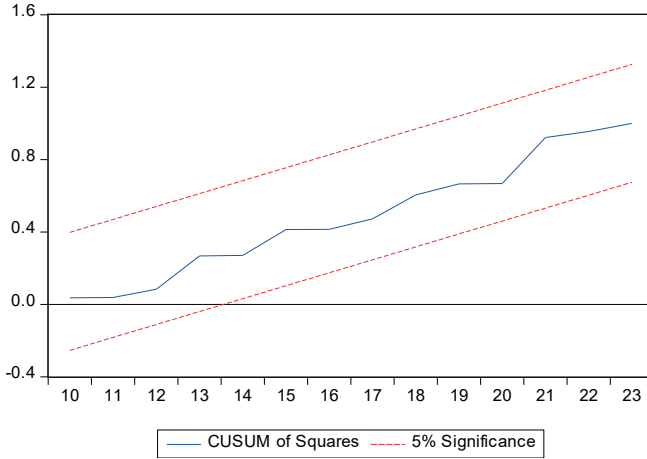
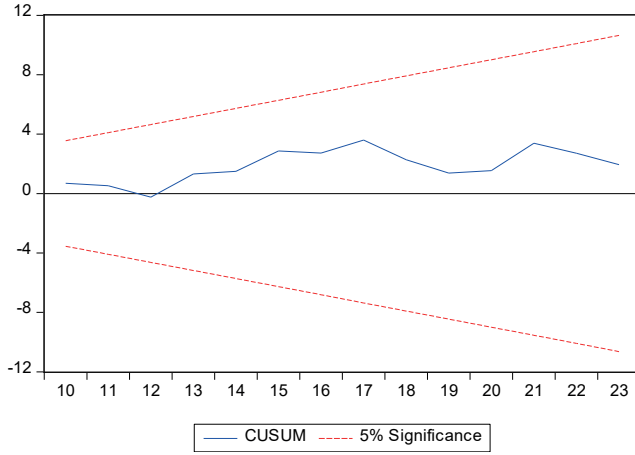
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t ist.	Olasılık
dolaysız	0.604441	0.332208	1.819463	0.0903***
dolaylı	-0.665019	0.108608	-6.123120	0.0000*
Diagnostik Testler			İstatistik	Olasılık
R2			0.992960	
Düzeltilmiş R2			0.987429	
F ist.			179.5122	0.0000*
Breusch-Godfrey LM Test			0.114688	0.8926
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Test			0.793439	0.6453
Jarque-Bera Test			1.434541	0.4880
Ramsey Reset Test			0.802963	0.3865

*Not: * %1, *** %10 düzeyde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.*

Tablo 5’te yer alan uzun dönem katsayıları, Türkiye’de gelir dağılımında dolaylı ve dolaysız vergilerin istatistiksel anlamlı bir etkiye sahip olduğu göstermektedir. Dolaylı vergilerin gini katsayısı üzerindeki etkisi %1 düzeyinde istatistiksel anlamlı ve negatiftir. Dolaylı vergilere ilişkin hesaplanan katsayının negatif olması, dolaylı vergilerde yaşanan artışın gini katsayısını azalttığını yani gelir dağılımını kötüleştirdiğini ifade etmektedir. Buna göre dolaylı vergilerde meydana gelen %1’lik bir artış gini katsayısını %0.66’lık bir azalmaya neden olmaktadır. Elde edilen bu sonuç teoride beklenen ile aynıdır. Dolaylı vergilerin adil olmadığı, genellikle alt gelir gruplarının bütçelerinde daha fazla yüke neden olduğu sonucunu destekler niteliktedir. Türkiye’de dolaysız vergilerin katsayısı %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Buna göre Türkiye’de dolaysız vergilerde meydana gelen %1’lik bir artış gini katsayısında %0.60’lık bir artışa neden olmaktadır. Burada katsayının pozitif olması dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olduğunun göstergesidir. Elde edilen bu sonuçta dolaysız vergilerin gelir dağılımını iyileştirmede en etkili vergiler olduğuna dair teoride yer alan beklentiyle uyumludur. Dolaysız vergilerin sahip olduğu karakteristik özellikler mükelleflerin ödeme gücünün daha iyi kavranmasına dolayısıyla gelirin daha adil dağılmasına katkı sağlamaktadır. Ancak her iki değişkenin katsayılarına bakıldığında, dolaylı vergilerin azaltıcı etkisi, dolaysız vergilerin arttırıcı etkisinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum Türkiye’de dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisinin daha

fazla dikkate alınması gerektiğinin bir göstergesi olabilmektedir. Türkiye’de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı dolaysız vergilere nazaran daha yüksektir. Bu yüzden Türkiye’de gelir dağılımında adaletin sağlanmasında özellikle dolaylı vergilere yönelik yapısal düzenlemeler önem arz etmektedir.

Tablo 5’te ayrıca Türkiye’de dolaysız ve dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ölçmek için kurulan ARDL modelinin geçerliliğinin tespitine yönelik yapılan otokorelasyon, değişen varyans, normallik testi, Ramsey Reset testi, CUSUM ve CUSUM Square testlerinin sonuçlarına da yer verilmiştir. Modelde birimler arasında otokorelasyon sorununun tespit edilebilmesi amacıyla Breusch-Godfrey LM testi yapılmış ve otokorelasyonun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine modelde değişen varyans sorununun belirlenebilmesi için Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi uygulanmış ve değişen varyans sorununun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin hata terimlerinin dağılımının normal olup olmadığının testi için ise Jarque-Bera testi yapılmış olup serilerin hata terimlerinin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ardından model kurma hatasının olup olmadığı ise Ramsey Reset testi ile analiz edilmiş ve model kurma hatasına rastlanmamıştır. ARDL modelinde kullanılan değişkelerin katsayılarının istikrarlılığının belirlenebilmesi için Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM (Cumulative Sum of the Recursive Residuals) ve CUSUMQ (CUSUM of squares) testleri uygulanmıştır. CUSUM ve CUSUMQ test sonuçları Şekil 2 ‘de gösterilmektedir. Testlerde istatistikler %5 anlamlılık sınırına göre belirlenmekte ve test kapsamında ulaşılan sonuçlar ilgili kritik sınırlar arasında kaldığı takdirde katsayılar istikrarlı kabul edilmektedir. Şekil 1’e bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar dışında kalan gözlem bulunmamaktadır. Buna göre katsayılar istikrarlıdır ve yapılan yorumlarda tutarlıdır.

Şekil 1: CUSUM ve CUSUMQ Testleri

ARDL modelinde uzun dönem ilişkinin tespiti ve uzun dönem katsayıların incelenmesinin ve gerekli varsayım testlerinin yapılmasından sonra kısa dönem ilişkinin analizine geçilebilmektedir. ARDL sınır testi uzun dönem ilişkinin tespitinin yanı sıra kısa dönem ilişkilerin ölçülmesinde de kullanılan bir yöntemdir. ARDL yönteminde kısa dönemde değişkenler arasında ilişki hata düzeltme modeli katsayısı (ECM) yardımıyla analiz edilmektedir. Buna göre ECM katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve aynı zamanda da negatif olması gerekmektedir. Tablo 6'da kısa dönem ilişkinin test edildiği analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6: ARDL Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olas.
C	12.46337	2.580279	4.830240	0.0003*
D(GINI(-1))	0.294029	0.167592	1.754431	0.1012
D(GINI(-2))	0.447783	0.161950	2.764942	0.0152**
D(DOLAYLI)	-0.065371	0.027674	-2.362226	0.0332**
D(DOLAYLI(-1))	0.052370	0.032456	1.613569	0.1289
D(DOLAYSIZ)	-0.064860	0.052786	-1.228737	0.2394
D(DOLAYSIZ(-1))	-0.239085	0.062776	-3.808559	0.0019*
D(DOLAYSIZ(-2))	-0.168060	0.068479	-2.454169	0.0278**
D(DOLAYSIZ(-3))	-0.085345	0.056637	-1.506883	0.1541
ECM(-1)	-0.280755	0.058168	-4.826648	0.0003*

Not: * %1, **%5 düzeyde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6’ya göre ARDL modeli sonucunda tahmin edilen hata düzeltme modelinde ECM katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve ayrıca negatif işaretli bulunmuştur. Katsayının değeri -0.2808, ekonomide bir dönemlik bir sapmanın yaklaşık %28’inin bir sonraki dönemde düzeltildiğini göstermektedir. Değişkenlere ait kısa dönem katsayıları yorumlandığında, gini katsayısının ikinci gecikmesi %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre gelir dağılımında önceki dönemlerde gözlenen iyileşme etkilerinin mevcut döneme pozitif yönde taşındığını ve gelir dağılımı iyileşmesinin kısa dönemde süreklilik gösterdiğini ifade etmektedir. Dolaylı vergi değişkeni kısa dönemde istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır ve katsayısı negatiftir. Bu durum, dolaylı vergilerdeki artışın kısa dönemde gelir dağılımını bozduğunu göstermektedir. Bu bulgu, dolaylı vergilerin düşük gelir gruplarını oransal olarak daha fazla yük altında bıraktığı yönündeki literatürle uyumludur. Dolaysız vergilerin birinci ve ikinci gecikmelerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Buna göre kısa dönemde dolaysız vergilerdeki bir artış bir dönem gecikmeli olarak gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Kısa dönemde dolaysız vergi değişkeninin katsayılarının negatif olması gelir dağılımında kısa vadede bozucu bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, teorik beklentiyle çelişkili olup, sistemsel vergi adaletsizlikleri, vergi tabanının darlığı, istisna ve muafiyetlerin yüksek gelirli lehine işlemesi gibi yapısal faktörlerle açıklanabilir. ECM sonuçları, kısa dönemde hem dolaylı hem de dolaysız vergilerin gelir dağılımı üzerinde çoğunlukla olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Dolaysız vergilerin uzun dönemde eşitsizliği azaltıcı olduğu bulunmuş olmasına rağmen, kısa dönemde bu etkinin ters

yönde ortaya çıkması, vergi sisteminin yeniden dağıtım işlevinde gecikmeli ve zayıf bir aktarım mekanizmasına olduğuna işaret olabilmektedir.

5. SONUÇ

Ülkelerin temel makroekonomik sorunlarından biri gelirin adil dağılmamasıdır. Üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil olması sonucu elde edilen çıktı bireyler veya faktörler arası dağılıma konu olmaktadır. Ancak bu dağılım üretim faktörü donanımına ve bunların üretim sürecine dahil edilebilme düzeyine göre gerçekleşmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan gelir dağılımı çoğu zaman toplum tarafından adil kabul edilmemekte ve toplumu oluşturan kesimler arasında gelir eşitsizliklerine neden olmaktadır. Özellikle 1930'lu yıllarda ortaya çıkan müdahaleci devlet yaklaşımıyla devlet piyasada gerçekleşen gelire müdahale ederek gelirin yeniden daha eşitlikçi dağılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Devletin geliri yeniden dağıtırken kullandığı en temel politika araçlarından biri vergilerdir. Vergiler sahip oldukları özelliklerden hareketle gelir dağılımının iyileştirilmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Özellikle alt ve üst gelir gruplarına göre düzenlenen farklı vergi oranları, vergi sistemlerindeki muafiyet ve istisnalar alt gelir gruplarının vergi yükünü hafifleterek vergi sonrası gelir dağılımını daha adil yapıya dönüştürebilmektedir. Bu noktada en önemli vergi türü gelir vergisidir. Artan oranlı tariflere yapısına sahip gelir vergisi ile üst gelir gruplarının vergi sonrası kullanılabilir gelirini azaltmakta ve gelir dağılımında adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Dolaysız vergiler olarak nitelendirilen bu tür vergiler gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Diğer taraftan harcamayı konu edinen KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergiler mükelleflerin ödeme gücüne göre düzenlenmediğinden gelir dağılımında olumlu etkiler meydana getirmemektedir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması birçok ülkede olduğu gibi Türkiye için de önemli makroekonomik hedeflerin başında gelmektedir. Nitekim Türkiye'de alt gelir ve üst gelir grupları arasında gelir eşitsizliği oldukça fazladır. Bu nedenle Türkiye'de uygulanan vergi politikaları gelirin adil dağılmasında önemli bir role sahiptir. Türk vergi sistemi özellikle 1980'li yıllardan sonra ağırlıklı olarak dolaylı vergilerin ön planda olduğu bir yapıya sahiptir. Dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir vergi sistemi vergilerin gelirin yeniden dağıtılması noktasındaki işlevini zayıflatılabilmektedir. Buradan hareketle çalışmada Türkiye'de dolaysız vergiler ve dolaylı vergilerin gelir dağılımına etkisi ARDL sınır testi yöntemi aracılığıyla incelenmiştir. Gini katsayısının bağımlı değişken, dolaysız vergilerin ve dolaylı vergilerin GSYH içindeki payının bağımsız değişken olduğu bir model kurulmuştur. İlgili değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespitinden önce ADF birim

kök testi aracılığıyla değişkenlerin durağanlığı belirlenmiş ve birim kök içeren değişkenlerin farkı alınarak analize devam edilmiştir. Sonrasında Akaike bilgi kriterinden hareketle en uygun gecikme sayısı otomatik olarak belirlenmiş ve tahmin edilecek en uygun model tespit edilmiştir. Belirlenen en uygun modelden hareketle eşbütünleşme testi yapılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra katsayılar yorumlanmıştır. Buna göre uzun dönemde dolaylı vergilerdeki %1’lik bir artış gini katsayısını %0.66’lık bir azalmaya neden olmaktadır. Dolaysız vergilerde meydana gelen %1’lik bir artış gini katsayısında %0.60’lık bir artış sağlamaktadır. Uzun dönemde elde edilen sonuçlar teorideki beklentilerle uyumludur. ARDL sınır testi değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler hakkında da bilgi vermektedir. Bu kapsamda yapılan ARDL hata düzeltme testi bulgularına göre kısa dönemde hem dolaysız hem de dolaylı vergiler gini katsayısını olumsuz etkilemektedir.

Uzun ve kısa dönem sonuçları aynı anda yorumlandığında, vergi bileşenlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin yönü ve süresi bakımından farklılaştığı görülmektedir. Uzun dönem bulgularına göre, dolaylı vergiler gelir dağılımında bozucu etki meydana getirirken, dolaysız vergiler gelir dağılımında iyileştirici bir rol üstlenmektedir. Buna karşın ECM sonuçları kısa dönemde her iki vergi türünün de ağırlıklı olarak gelir dağılımını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Nitekim dolaylı vergilerdeki artış kısa dönemde gini katsayısını düşürerek gelir dağılımının bozulmasına yol açarken, dolaysız vergilerdeki artışın bir ve iki dönem gecikmeli etkileri de istatistiksel olarak anlamlı biçimde gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Dolaysız vergilerin uzun vadede gelir dağılımını iyileştirici etkisine rağmen kısa dönemde ters yönde sonuçlar vermesi, vergi sisteminin yeniden dağıtım işlevinin gecikmeli ve sınırlı çalıştığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, vergi sisteminde özellikle kısa dönemde sosyal adalet ve gelir dağılımı hedeflerinin gerçekleştirilmesi için dolaysız vergilerin etkinliğinin artırılmasına ve dolaylı vergilere olan bağımlılığın azaltılmasına yönelik politika düzenlemelerine ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akşehirli, N. (2024). Vergiler ve Gelir Dağılımı Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Kamu Yönetimi Politikaları Dergisi*, 5(3), 401-420.
- Balseven, H., & Tugcu, C. T. (2017). Analyzing the Effects of Fiscal Policy On Income Distribution: A Comparison Between Developed and Developing Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(2), 377-383.
- Bulut, E., Yayla, N., Yaraşır, S. & Çeviş, İ. (2019). Maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi: Panel veri analizi. ICOAEF VI International Conference on Applied Economics and Finance, 247-261.
- Çelikay, F. (2017). Milli Gelirin Vergi Yükü Üzerindeki Etkileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1924-2014). *Sosyoekonomi*, 25(32), 169-188.
- Çevik, N. K. (2021). Maliye Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirgil, B. (2018). Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2), 118-131.
- Edizdoğan, N. & Çelikkaya, A. (2010). *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Eser, L. Y. & Genç, M. C. (2020). Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Maliye Dergisi*, 178, 224-239.
- Günel, T. (2019). Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama. *Journal of Yasar University*, 14(55), 277-287.
- Hayrullahoğlu, B. & Tüzün, O. (2020). The Effect of Taxes on Income Distribution: An Analysis For Turkey and Other Selected OECD Countries. Proceedings of the Third Economics, Business and Organization Research (EBOR) Conference. 20-22 November 2020, Rome, Italy.
- Hyman, D. (2011). *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*, USA: South-Western Cengage Learning.
- Karagöz, K. (2024) . Effect of Income Tax on Income Distribution in Türkiye: Evidence from Dynamic ARDL Simulations. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 67-86.
- Karaş, G. (2021). Gelir Dağılımı ve Kalkınma İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Örneği. *Maliye Dergisi*, 180, 233-251.
- Karaş, G. (2022). Vergi Yapısı ve Ekonomik Büyüme: G7 Ülkeleri Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(1), 94-114.

- Koç, E., Saraç, T. B., Koç, N. & Çiçek, U. (2024). The Effects of Taxes on Income Distribution Justice. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 14(6), 339-351.
- Martinez-Vazquez, J., Moreno-Dodson, B. & Vulovic, V. (2012). The Impact of Tax and Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from a Large Panel of Countries. *International Center for Public Policy Working Paper* 12-25, 1-49.
- Martorano, B. (2018). Taxation and Inequality in Developing Countries: Lessons From The Recent Experience of Latin America. *Journal of International Development*. 30(2), 256-273.
- Musgrave, R. A. & Musgrave, P. B. (1989). Public Finance in Theory and Practice. Singapore: McGraw-Hill.
- Noyan, E. & Özpençe, A. İ. (2023). Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanmasında Kamu İstihdamının Rolü: Türkiye Örneği. *Ombudsman Akademik*, 9(18), 129-144.
- Obaretin, O., Akhor, S. O. & Oseghale, O. E. (2017). Taxation an Effective Tool for Income ReDistribution in Nigeria. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 8(4), 187-196.
- OECD (2025). <https://www.oecd.org/en/data.html>.
- Özbay, E. & Korkmaz, S. (2024). Türkiye Ekonomisinde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 45, 133-148.
- Özden, B., Balseven, H. & Çelebi, F. (2023). Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 70, 84-104.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). Long-run Structural Modelling. Cambridge, Department of Applied Economics, University of Cambridge (No. 9419). DAE Working Paper.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Saez, E. (2004). Direct or Indirect Tax Instruments for Redistribution: Short-Run Versus Long-Run. *Journal of Public Economics*, 88, 503-518.
- Samanta, S. K. & Cerf, J. G. (2009). Income Distribution and the Effectiveness of Fiscal Policy: Evidence from some Transitional Economies. *Journal of Economics and Business*, 12(1), 29-45.
- Sandmo, A. (1998). The Welfare State: A Theoretical Framework for Justification and Criticism. *Swedish Economic Policy Review*, 5, 11-33.
- Savaşan, F. (2022). *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Kitabevi.

- Savrul, B. K. & Taşkın, A. (2020). Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türkiye'deki Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 29, 1-19.
- Sevük, D. & Bozgeyik, Y. (2024). *Gelir Dağılımında Adalet ve Uygulanan Maliye Politikası Araçları Açısından Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analiz: 2000 Sonrası Dönem*, Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Sharifi-Renani, H. (2008). Demand for money in Iran: An ARDL Approach, *MPRA*. Paper No. 8224
- Standardized World Income Inequality Database, <https://fsolt.org/swiid/>.
- Tabar, Ç. (2023). Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. *International Journal of Public Finance*, 8(1), 67-84.
- Teyyare, E. & Sayaner, K. (2018). Türkiye'de Gelir Eşitsizliğinin Maliye Politikası Araçları ve Kurumsal Faktörler Açısından Analizi ve Çözüm Önerileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 309-334.
- Türk, İ. (1992). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.